

**SOLIQ VA DAVLAT TOPSHIRIQLARI TIZIMINING
KOLLEKTIVLASHTIRISH SIYOSATIDAGI O‘RNI
(QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA)**

Azizjon Aminovich Kamolov

Kasbi tumani maktabgacha va maktab ta’limi

bo’limi boshlig’i

kamolovazizjon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda 1920-yillar oxirida O‘zbekistonda, xususan Qashqadaryo viloyatida soliq va davlat topshiriqlari tizimining kollektivlashtirish siyosati bilan bog‘liq jihatlarini tahlil qilinadi. Sovet hukumati kolxozlarga nisbatan soliq imtiyozlarini joriy etgan holda, yakka tartibdagi dehqon xo‘jaliklariga nisbatan soliq yuki va majburiy mahsulot topshirish talablarini kuchaytirdi. Natijada soliq siyosati moliyaviy yig‘im doirasidan chiqib, qishloq aholisini jamoaviylashtirishga undash, iqtisodiy nazorat qilish va siyosiy bosim o‘tkazish vositasiga aylandi.

Kalit so‘zlar: kollektivlashtirish, soliq siyosati, davlat topshiriqlari, kontraktatsiya, Qashqadaryo, quloqlashtirish, dehqon xo‘jaligi, kolxoz.

1920-yillar oxirida sovet davlatining qishloq xo‘jaligi siyosatida soliq va davlat topshiriqlari tizimi muhim boshqaruv vositasiga aylandi. Kollektivlashtirish siyosatigacha shakllangan ma’muriy-majburiy amaliyot keyingi soliq va mahsulot topshirish tizimi uchun tajriba vazifasini o‘tadi. Qashqadaryo viloyati misolida bu jarayon yakka dehqon xo‘jaliklariga nisbatan soliq yukini oshirish, kolxozlarga esa nisbatan yengilliklar berish orqali amalga oshirildi. Mazkur tezisda soliq, kontraktatsiya va davlat topshiriqlari orqali qishloq aholisini kollektivlashtirishga jalb etish mexanizmi tahlil qilinadi.

Kollektivlashtirish siyosatigacha bo'lgan davrda shakllangan ma'muriy-majburiy amaliyot sovet davlatining keyingi soliq va davlat topshiriqlari tizimi uchun asos bo'lib xizmat qildi. Bu jarayonda dehqon xo'jaliklarining iqtisodiy mustaqilligi cheklanib, soliq siyosati siyosiy bosim vositasiga aylandi. Qashqadaryo viloyatida ham ushbu tajriba kollektivlashtirish jarayonida izchil davom ettirilib, soliq va davlat topshiriqlari orqali aholini jamoaviylashtirishga yo'naltirildi[1].

Sovet hukumati kolxozlarga nisbatan muayyan soliq imtiyozlarini joriy etgan bo'lsa, yakka tartibdagi xo'jaliklarga iqtisodiy bosimni kuchaytirdi. Qashqadaryo viloyatida kolxoz a'zolari uchun soliq majburiyatlari nisbatan yengillashtirilgani holda, yakka xo'jaliklar yuqori soliq yuki va majburiy topshiriqlar orqali cheklab qo'yildi. Shu tariqa soliq siyosati aholini kolxozlarga jalb qilishning asosiy iqtisodiy mexanizmiga aylandi.

Sovet davlatining qishloq xo'jaligi siyosatida soliq faqat moliyaviy yig'im emas, balki ijtimoiy nazorat va siyosiy jazo mexanizmi sifatida ham xizmat qildi. Soliq to'lovidan bosh tortgan, belgilangan miqdorni kechiktirgan yoki mahsulotni yashirgan xo'jaliklar "qonunbuzar" va "ijtimoiy xatarli toifa" sifatida baholanib, ularga nisbatan turli jazo choralari qo'llanildi[2].

1926–1927 yillarda O'rta Osiyoning ayrim hududlarida yer-suv islohotlari amalga oshirilgan bo'lsa-da, Qashqadaryo, Surxondaryo, Buxoro va Xorazm okruglarida bu jarayon asosan 1927–1929 yillarda joriy etildi. Bir qarashda islohotlar dehqon manfaatini ko'zlaganidek tuyulsa-da, amalda katta qarshilik va ijtimoiy ziddiyatlarga sabab bo'ldi. SSSR OGPUning 1927 yil dekabr ma'lumotnomasida O'rta Osiyoda, ayniqsa O'zbekistonda yer-suv islohotlari davomida boylar tomonidan qishloq aholisiga nisbatan tahdid va tajovuzlar amalga oshirilgani qayd etilgan.

Qashqadaryo va Surxondaryo okruglarida yer-suv islohotiga tayyorgarlik jarayonlariga boylar, ruhoniylar va sobiq amirlik amaldorlari tomonidan jiddiy qarshilik ko'rsatildi. Ayrim hollarda komissiyalar tarkibida

boylar manfaatini himoya qiluvchi shaxslar ham ishtirok etgani sababli yer egalari ortiqcha yerlarni yashirish, sotish yoki boshqa yo'llar bilan saqlab qolishga urindilar. Bu holat islohotlarning faqat iqtisodiy emas, balki siyosiy-ijtimoiy ziddiyatlar bilan kechganini ko'rsatadi.

1928–1930 yillarda Qashqadaryo viloyatida kolxozchilarning jon boshiga o'rtacha daromadi 56,5 so'mni tashkil etgan bo'lsa, jon boshiga to'g'ri kelgan qishloq xo'jaligi solig'i 2,0 so'm, musodara qilish darajasi 3,56 foiz bo'lgan. Yakka tartibda xo'jalik yurituvchi dehqonlarda esa jon boshiga o'rtacha daromad 53 so'm bo'lgan holda, soliq miqdori 6,1 so'mga, musodara qilish darajasi 11,5 foizga yetgan[3]. Bu ma'lumotlar yakka dehqon xo'jaliklariga nisbatan ancha yuqori soliq yuki qo'llanilganini ko'rsatadi. Natijada soliq siyosati kolxozlarni iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, yakka xo'jaliklarni esa bosim orqali kollektivlashtirishga jalb qilish vositasiga aylandi.

1920-yillar oxirida davlat nazoratini kuchaytirish maqsadida kontraktatsiya siyosati joriy etildi. U qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini davlat bilan majburiy shartnomalar orqali bog'lab, mahsulotni belgilangan miqdorda topshirishni talab qildi. 1929 yil 19 yanvarda O'zbekiston SSR Yer xalq komissariati kollegiyasi bayonnomasiga ko'ra, bahorgi kompaniya uchun bogar ekinlar kontraktatsiyasi bo'yicha umumiy reja 160 ming gektar yer va 1 mln 914 ming pud mahsulot miqdorida belgilandi. Qashqadaryo okrugi uchun 35 ming gektar maydon ajratilgani ushbu hududda kontraktatsiya siyosati muhim o'rin tutganini ko'rsatadi[4].

Kontraktatsiya siyosati dehqon xo'jaliklarini ijtimoiy-iqtisodiy holatiga qarab uch toifaga ajratgan holda amalga oshirildi. Birinchi guruhga soliqdan ozod etilgan yersiz va kambag'al dehqonlar kiritilib, ularga har bir pud mahsulot uchun 1 rubl avans va 10 pud mahsulot topshirish majburiyati belgilandi. Ikkinchi guruhga odatiy soliqqa tortilgan o'rtahol dehqonlar kiritilib, ular uchun har bir pudga 75 tiyin avans va gektariga 12 pud mahsulot

topshirish majburiyati yuklatildi. Uchinchi guruhni boy dehqon va quloq xo'jaliklari tashkil etib, ular uchun avans 55 tiyinga tushirildi va gektariga 15 pud mahsulot topshirish talabi qo'yildi[5].

Hujjatda kolxozlar birinchi guruhga tenglashtirilib, ularni birinchi navbatda kontrakt qilish vazifasi belgilangan. Bu holat sovet davlatining kollektivlashtirish siyosatiga ustuvor ahamiyat berganini ko'rsatadi. Kontraktatsiya faqat iqtisodiy chora emas, balki ijtimoiy tabaqalashtirish va siyosiy nazorat vositasi sifatida ham qo'llanildi. Kambag'al dehqonlar formal ravishda imtiyozli toifa sifatida ko'rsatilgan bo'lsa-da, ular ham majburiy mahsulot topshirishdan ozod qilinmadi. Boy dehqonlar esa yuqori normalar va past avanslar orqali iqtisodiy jihatdan siqib chiqarildi.

1929 yilda sovet hokimiyati "quloq" qatlamiga qarshi siyosatni rasmiylashtirdi. 1929 yil 20 fevraldagi "Quloq xo'jaliklarida mehnat to'g'risidagi kodeksni qo'llash" hamda 21 maydagi "Quloq xo'jaliklari belgilari to'g'risida"gi qarorlar asosida nisbatan ta'minlangan dehqon xo'jaliklari "quloq" sifatida tasniflandi. Doimiy yollanma mehnatdan foydalanish, tegirmon yoki moyjuvoz kabi ishlab chiqarish vositalariga egalik qilish, qishloq xo'jaligi uskunalari ijaraga berish, sudxo'rlik yoki savdo orqali mehnatsiz daromad olish asosiy mezonlar sifatida belgilandi[6].

Qashqadaryo viloyati Kasbi tumanidagi ayrim misollar soliq va davlat topshiriqlarining dehqonlarning real iqtisodiy imkoniyatlariga mos kelmaganini ko'rsatadi. Masalan, yersiz, yollanma dehqon Murod Navro'zovga 72 pud don topshirish majburiyati berilgan. Bir tanob yeri bor, mol-holi bo'lmagan Mullo Hamro Navro'zov 180 pud g'alla topshirishi shart qilingan. Yerga ega bo'lmagan Jo'ra Qosimovga 200 pud g'alla topshirish majburiyati yuklatilgan. Mirmiron qishlog'idan Qora Choriyev atigi 4 pud g'alla olgan bo'lsa-da, unga 1910 kg bug'doy topshirish talabi qo'yilgan[7]. Bunday majburiyatlarni bajarish imkoniyatiga ega bo'lmagan xo'jaliklar

“quloq” sifatida ro‘yxatga olinib, mol-mulkni musodara qilish, qamoq va majburiy ko‘chirish kabi choralarga duchor etildi.

Shu tariqa, 1920-yillar oxirida soliq, kontraktatsiya va davlat topshiriqlari tizimi qishloq xo‘jaligini iqtisodiy jihatdan boshqarish vositasidan siyosiy bosim va ijtimoiy nazorat mexanizmiga aylandi. Qashqadaryo viloyati misolida bu jarayon yakka dehqon xo‘jaliklarini yuqori soliq va mahsulot topshirish majburiyatlari orqali kolxozlarga kirishga majburlash, boy va o‘rtahol qatlamlarni esa iqtisodiy jihatdan siqib chiqarish shaklida namoyon bo‘ldi.

Xulosa o‘rnida, 1920-yillar oxirida O‘zbekistonda soliq va davlat topshiriqlari tizimi kollektivlashtirish siyosatining muhim iqtisodiy-ma‘muriy mexanizmiga aylandi. Qashqadaryo viloyati misolida kolxozlarga nisbatan soliq yengilliklari berilib, yakka dehqon xo‘jaliklariga yuqori soliq yuki va majburiy mahsulot topshirish talablari yuklatildi. Kontraktatsiya siyosati esa dehqonlarni ijtimoiy-iqtisodiy toifalarga ajratib, davlat nazoratini kuchaytirishga xizmat qildi. “Quloq” sifatida tasniflash mezonlari va amaldagi topshiriqlar ko‘p hollarda dehqonlarning real imkoniyatlariga mos kelmadi. Natijada soliq va davlat topshiriqlari tizimi qishloq aholisini kollektivlashtirishga majburlash, iqtisodiy mustaqillikni cheklash va siyosiy bosim o‘tkazish vositasiga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Черемисинов Г. А. Государственное предпринимательство в годы НЭПа (1921–1932 гг.) : автореф. дис. ... д-ра экон. наук. — Волгоград, 2003. – С. 4.
2. Шамсутдинов Р. Қишлоқ фожеаси: жамоалаштириш, кулоқлаштириш, сургун. –Т.: “Шарқ”, 2003. – Б. 29.
3. Голованов А.А. Крестьянство Узбекистана; эволюция социального положения 1917-1937 гг. – Т.: “Фан”, 1992. – С. 86-87.

4. QVDA, 81-fond, 1-ro‘uxat, 9-ish, 8-varaq.
5. Абдуллаева Я. Қорақалпоғистон хотин-қизлари: кеча ва бугун (XIX асрнинг охири ва XX аср). – Т.:Ижод дунёси, 2004. – Б. 133.
6. Шамсутдинов Р. Қишлоқ фожеаси: жамоалаштириш, кулоқлаштириш, сургун. –Т.: “Шарқ”, 2003. – Б. 26.
7. Равшанов П. Кизил салтанат исканжасида. Истибдод. (Хужжатлардаги тарих) Уч жилдлик. Иккинчи жилд. – Т.: “Sharq”, 2011. – Б. 266.
8. Дилнавоз Журакобиловна Рахматова ОСТАТКИ ДВОРЦА МОНГОЛЬСКОГО ХАНА КЕБЕКА // Археология евразийских степей. 2024. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ostatki-dvortsamongolskogo-hana-kebeka> (дата обращения: 12.06.2026).
9. Rakhmatova D. Ending the" Cotton Work" Policy and Exposing Injuries in IT //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2023. – Т. 14. – С. 109-113.
10. Raxmatova, D. (2022). QATAG ‘ONLIK SIYOSATINING AHOLI IJTIMOIIY-MA’NAVIY HAYOTIGA SALBIY TA’SIRI (XX ASRNING 40-50 YILLAR MISOLIDA). *Scientific journal of the Fergana State University*, (3), 9-9.
11. Ergasheva Y. A., Eralov A. J. Prospects of development of eco-tourism, agro-tourism, and mountain tourism in Surkhandarya region //BIO Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – Т. 93. – С. 05002.
12. Ergasheva Y. A., Eralov A. J. History and prospects of development of eco-tourism in Kashkadarya region //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – Т. 463. – С. 02030.
13. Ergasheva Y. A., Eralov A. J. Public Policy in the Field of Tourism in the Republic of Uzbekistan and its Result //American Journal of Social and Humanitarian Research (AJSHR). Vol. – 2022. – №. 3.